

Historisk-topografiske Bidrag

til

Kendskabet til den syriske Ørken

af

J. Østrup.

Med et Oversigtskort.

D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr., 6. Række, historisk og filosofisk Afd. IV. 2.

København.

Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).

1895.

Historische Bibliothek

Konstanz in der Schweiz

De i det følgende meddelte Bidrag til Kendskabet til de topografiske Forhold i den mellem Libanon og Anserijebjærgene paa den ene Side og Floden Eufkrat paa den anden Side beliggende Del af den syriske Ørken omfatte i alt væsentligt de Iagttagelser, som jeg selv under min Rejse fra Palmyra til Rusafa og derfra over Serijje og Anderin til Homs fra den 16. Marts til 9. April 1893 havde Lejlighed til at anstille i topografisk og historisk Henseende. Ved at sammenholde disse Iagttagelser dels med andre Rejsendes Opgivelser, for saa vidt de have berejst de af mig gennemrejste Egne, (hvad der dog kun for en Del er Tilfældet), dels med græske og arabiske Forfatteres Skildringer af Forholdene i ældre Tid har jeg søgt at opnaa en Forstaaelse af den historiske Udvikling i det hele samt for visse af de bevarede Ruiners Vedkommende en nøjere Redegørelse af deres oprindelige Bestemmelse og Indretning; hvor de historiske Data eller de foreliggende Rester ikke have været tilstrækkelige til fuldt ud at opnaa dette, har jeg søgt ved en saa nøjagtig Beskrivelse som muligt at give et Bidrag til en senere definitiv Løsning af de mange historiske Gaader, som Palmyrenes og Eufkratlandskabets Ruiner frembyde for os.

Det Formaal, jeg havde stillet mig, var ved en nøjere Undersøgelse af Terrainet mellem Rusafa og Palmyra og endnu mere mellem Rusafa og Homs at supplere de af Moritz, Bischoff og Sachau opnaaede Resultater og særlig for den sidst nævnte Egns Vedkommende at faa fuld Klarhed over Beskaffenheden af de der eksisterende Ruiner.

Ved de Skildringer, som Beduiner, der havde besøgt disse Egne og hvem jeg traf sammen med i Damaskus, gav af disse Ruiner, lededes jeg fra først af hen paa den Tanke, at man her muligvis enkelte Steder vilde finde Mindesmærker af hethitisk Oprindelse, og jeg tilstaa, at det oprindelig var Forhaabninger herom, som foranledigede mig til en Henvendelse til Carlsbergfondets Direktion om en Understøttelse for at foretage en Rejse til de nævnte Egne. Disse viste sig imidlertid at være ugrundede, men jeg haaber, at man af det følgende vil se, at selve de positive Resultater, som jeg dog opnaaede, blev i hvert Fald tildels fyldestgørende til at retfærdiggøre den Velvilje, som det nævnte Fonds høje Direktion saa beredvillig viste overfor mig.

I det jeg tog mit Udgangspunkt i Damaskus, valgte jeg den hurtigste og nemmeste Rute til Palmyra over Landsbyen Karjetên, da jeg ikke kunde vente at føje nye lagttagelser til angaaende det saa ofte berejste og undersøgte Terrain mellem Damaskus og Palmyra og derfor kun ønskede saa hurtigt som muligt at lægge denne Strækning bag mig. Jeg skal derfor kun benytte Lejligheden til ganske kort at gøre opmærksom paa en lille topografisk Fejltagelse, som Moritz har gjort sig skyldig i ved Beskrivelsen af det Kasr-el-hêr, som han sammenstiller med Oldtidens Heliaramia¹⁾; den Vandledning, der findes i et Par hundrede Skridts Afstand fra Fæstningsmuren i nordostlig Retning, synes ikke, som paa Moritz' Kort angivet, at have ført Vand ind til Kastelet, men derimod til andre, nu forsvundne Bygninger. Den løber nemlig fra en lille Kilde, der nu bærer Navnet En-el-wuûl («Stenbukkenes Kilde») i Retningen V.N.V., indtil den taber sig under Jordens Overflade.

Da mit Ophold i Palmyra kun strakte sig over ganske faa Dage, og jeg desuden heller ikke disponerede over nogensomhelst Arbejdsstyrke, var enhver detailleret Undersøgelse af arkæologisk Natur og i et Omfang, som skulde bringe noget virkeligt nyt frem for Dagens Lys, paa Forhaand udelukket, og jeg skal derfor kun fremføre et Par Bemærkninger af ganske almindelig Natur samt omtale en enkelt Opdagelse, som jeg ad ren tilfældig Vej kom til at gøre, og som jeg tillægger en ikke ringe Betydning i kunsthistorisk Henseende.

Med det første sigter jeg til den Overbevisning, som uvilkaarlig paatrænger sig den besøgende selv efter en kort Tids Ophold, men som formentlig ikke altid er bleven fastholdt med tilstrækkelig Skarphed, den nemlig, at det kun er den mindste Del af Palmyra, vi endnu kende, og at der næppe er noget andet Sted i Verden, hvor en efter et rationelt System iværksat Udgravning vilde kunne give saa stort et Udbytte. Lige fra det ved Byens vestlige Indgang knejsende Gravminde, der i Folkemunde kaldes Kasr-el-arûs («Brudetaarnet»), strækker der sig i en Fjerdedel af en Cirkel uden om Byen mod Syd en Nekropolis, af hvis Skatte kun spredte Stykker ere fremdragne. Om Jordens Frugtbarhed paa Oldtidsmindesmærker vidner det, at de palmyrenske Fellahers planløse Roden i Jorden, i Reglen motiveret af Haabet om skjulte Rigdomme, aldrig undlader at give Udbytte, om end de fundne Tings Værdi er af en anden Art, end Fellaherne havde tænkt sig.

Disse paa Maa og Faa opgravede Skulpturer behandles i Reglen med den største Vandalisme. I tidligere Tider skamferede man Billedstøtternes Ansigter af religiøs Fanatisme, nu slaar man Hovederne af dem af merkantile Hensyn. Al Udførsel af Antiksager er forbudt, og en hel Statue eller et Relief er det ikke let at skjule og at transportere; et enkelt, afhugget Hoved er det derimod en simpel Sag at skaffe bort og afsætte for et

¹⁾ Se Kortet til hans Bemærkninger: Zur antiken Topographie der Palmyrene i Abhandlungen der kgl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin, hist.-phil. Classe, 1889.

Par Francs til en rejsende Englænder. Derfra skriver sig den Mængde lemlæstede Torsoer, som man ser rundt om i Ruinstadens sydvestlige Udkanter.

Som en Følge deraf har jeg i Palmyra kun set en eneste Kunstgenstand, der var over Jordens Overflade og dog bevaret i uskadt Stand. Det var et stort Grupperelief ($1,70^m \times 0,85^m$), som var fundet et Par Dage før min Ankomst og som nu foreløbig var henlagt i Skolebygningens Gaard. Jeg nævner det her, fordi jeg i en af de fremstillede Personers Paaklædning iagttog en Bysynderlighed, jeg ikke mindes at have set paa noget andet palmyrensk Skulpturarbejde. Relieffet fremstillede fem Personer, der, som det fremgik af den vedføjede Indskrift, alle tilhørte samme Familie; længst tilhøjre saas en større liggende, mandlig Figur, og tilvenstre for denne, tildels dækkede af den, fire mindre staaende. Denne mandlige Figur var fremstillet iført en folderig Kjortel, der naaede til lidt ovenfor Knæet, og under denne Benklæder, der gik indtil Anklen, hvor de syntes sammensnørede, saa at der dannedes en Mængde smaa Folder paa Stykket fra Knæet til Foden. Selve Fødderne stak i en ejendommelig Fodbeklædning, der lignede nedtraadte Tøfler. Iøvrigt var Dragten overensstemmende med den paa de palmyrenske Gravmonumenter almindelig forekommende; Hovedbedækningen var det sædvanlige høje Diadem, paa Midten omgivet af en Krans, som fortil sammenholdes af en udmejslet Agraf. De fire mindre Figurers Paaklædning frembød intet usædvanligt.

Ulige større Interesse frembød Opdagelsen af en Række Levninger af en Kunst, som hidtil ikke har været repræsenteret mellem de palmyrenske Fund, nemlig en Samling Malerier, forestillende Portrætter af palmyrenske Indbyggere.

Ved det fjærneste af de omtrent 1200 Meter S.V. for Byens Akropolis liggende syv Fæstningstaarne havde Fellaherne kort Tid før min Ankomst i deres sædvanlige Jagt efter Oldsager fundet en Gravhvelving og udgravet en lille Aabning, som førte derved. Denne Aabning var imidlertid saa smal, at foruden mig kun et Par af de tyndeste af mine Ledsagere, vel forsynede med Lys og Svovlstikker, kunde klemme sig igennem, men iagttagelserne i det indre opvejede fuldt ud denne Ulejlighed. Jeg fandt, at Hvelvingen omfattede et stort Begravelseskomplex med Plads til et usædvanligt stort Antal Menneskers jordiske Levninger. Fra den Forhal, hvortil Aabningen førte ned, strakte der sig tre Kamre ud i forskellig Retning, saaledes som den omstaaende løse Skizze viser. De var alle tre omtrent lige store; i det midterste udgjorde Dybden 4,80 Meter, Bredden 4,50 Meter og Højden omtrent 5,25 Meter.

I de to Fløje af Gravkamret (*A* og *B*) vare Væggene gennembrudte af Nicher (*aaa*), hvis Dybde omtrent udgjorde et Par Meter. Bredden var c. $\frac{1}{2}$ Meter og Højden mellem to og tre Meter. Da selve Terrainet var opfyldt af Stenbrokker og lignende Rester, var det umuligt at faa aldeles bestemte Maal. Siderne i disse Nicher var ikke lige og glatte, men frembød set fra Enden af omtrent omstaaende Figur (Fig. 2). Det fremgik deraf,

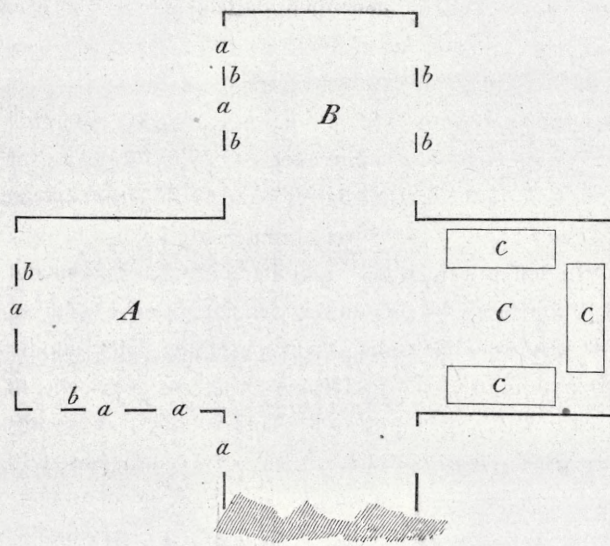

Fig. 1.

andre vare paa Forsiden smykkede med en Række Hoveder; disse vare desværre alle lem-læstede, hvilket lod mig formodé, at Stedet allerede tidligere havde været besøgt af Muhammedanere, og det paa et Tidspunkt, da Hoveder af palmyrenske Hautreliefer endnu ikke for de palmyrenske Bønder havde faaet Værdi som en efterspurgt Handelsvare. Loftet var rundbuet og elegant dekoreret i Firkanter med grønt og hvidt.

Fig. 2.

Alle de mellem Nicherne værende Piller (*b b b b*) vare rigt udsmykkede med paamalede Ornamerter, deriblandt et stereotypt, grovt udført Kvindebillede; disse Ornamerter omfattede en rund Ramme, og i hver af disse fandtes et aldeles fortræffelig udført Brystbillede, forestillende den respektive afdøde. Det for hver enkelt Fysiognomi karakteristiske var saa fortræffelig gengivet, at man ved første Øjekast maatte føle sig overtydet om Ligheden med vedkommende Person; i det hele taget mindede disse Billeder i en forbavsende Grad i Stil og Udførelse om de fra Fajjum bekendte Portrætter. At vi dog her have med ægte palmyrensk Kunst at gøre, viser foruden selve Dragten ogsaa Figurernes stereotype Holdning, der er den samme som paa Skulpturarbejderne, nemlig med Hænderne holdte frem paa Brystet og den ene Haand støttet i Klædningens Brystfold. Saa godt som alle Billederne fremviste semitiske Ansigtstræk.

Disse Billeder ere malede paa Kalk, og takket være deres Anbringelse i et mørkt, men dog aldeles tørt Rum have Farverne holdt sig fortræffelig. Den store Forskel i kunstnerisk Udførelse mellem Portrætterne og de omgivende Friser og billedlige Ornamerter

at de her ligesom i adskillige andre palmyrenske Gravhvelvinger have været indrettede til Indsættelsen af Kister, der have staaet ovenpaa hverandre, omtrent som i visse spanske Begravelser, i et Antal af fem i hver Niche. Af selve Kisterne var der intet helt tilbage, men i Bunden af alle Nicherne laa der en anselig Dyngge Menneskeben.

I den med *C* betegnede Gravkammerfløj fandtes der ingen Nicher, idet Bagvæggen og over Halvdelen af begge Sidevæggene optoges af Sarkofager (*c*); den midterste bar et pragtfuldt Relief af en liggende Figur i naturlig Størrelse, de to

viser, at Fremstillingen af disse har været overladt til de almindelige Haandværkere, hvori-
mod Brystbillederne skyldes en Fagmands Haand, selv om der naturligvis ligesaa lidt her
som ved Portræterne fra Fajjum er Tale om verdensberømte Kunstnere.

De Midler, jeg disponerede over, den Gang jeg var i Palmyra, var altfor smaa til,
at jeg kunde tænke paa at erhverve disse sjældne Stykker, og det var jo ogsaa i første
Række andre Opgaver, der forelaa for mig. Selve de praktiske Vanskeligheder ved at
skaffe Billederne løs vilde næppe blive store; det viste sig nemlig, at det Lag Kalk, hvor
paa de ere malede, var temmelig tykt, saa at det vilde være muligt med en tynd Sav at
save dette Lag fra Stenvæggen efter at have hugget fra rundt om, saa at kun selve
Billedet sprang frit frem fra Væggens Plan; ved at lægge en Træbeklædning udenpaa
Billedet, saalænge denne Operation stod paa, vilde man formentlig kunne sikre sig imod,
at Kalken sprang i Stykker. De Indsigelser, som den stedlige tyrkiske Müdir kunde have
at fremføre mod denne mod Lovene stødende Behandling af Antikviteter, vilde forstumme
overfor en passende «Bakshish».

Ogsaa i epigrafisk Henseende frembød denne Gravhvælving noget usædvanligt. De
afdødes Navne vare ikke som sædvanlig indhuggede, men malede paa Pillerne med brun
Farve, og Skrifttegnene adskilte sig fra de paa Reliefferne forekommende ved at have en
mere kursiv og skødesløs Karakter. Saaledes havde det almindelige Veraab ^{הבל}, *habal*, der
i Skulpturindskrifterne skrives ^{הבל}, her Formen ^{הבל}. De mange Beskadigelser i Forbindelse
med den usikre Belysning og mine egne meget mangelfulde Forudsætninger i Retning af
palmyrensk Epigrafik tillod mig ikke at faa noget sikkert ud af disse Linjer, der øjensynlig,
som det almindelig er Tilfældet, kun indeholdt Navne.

Fra Palmyra brød jeg op for at drage mod O.N.O. ad den af Moritz omtalte og
undersøgte Rute over *Erek* og *Sukhne* til *et-Tajjibe*. Afstanden mellem den førstnævnte
Landsby og Palmyra er omtrent 27 Kilometer. Vejen begrænses mod Nord af de regel-
mæssig formede Bjerge, *Djebel 'Amur*, medens man mod Syd og Øst har den uendelige
flade Ørken. Enkelte Steder gennemfures Terrænet af vandløse Bække, og omtrent midt
imellem de to Byer finder man Ruinerne af en, øjensynlig fra en moderne Periode stammende
Khan. Efter hvad min Fører, Mansur, en Beduin af Stammen Beni Sba (en Underafdeling
af de mægtige Aneze), saa sig i Stand til at meddele mig, og efter hvad Fellaherne i Erek
bekræftede for mig, stammede den fra Ibrahim Paschas Tid og var opført under hans
Administration i Syrien. Jeg fandt senere flere lignende Levninger paa Vejen indtil
et-Tajjibe, medens derimod Terrænet mellem *et-Tajjibe* og *Rusafa* aldeles ikke gjorde

Indtryk af at have været regelmæssig befærdet i senere Perioder. Forklaringen er, at disse Khaner anlagdes for at lette Forbindelsen mellem Damaskus og Byen ed-Dér ved Eufrat; Vejen til ed-Dér bøjer netop ved et-Tajjibe af mod Øst.

Mellem Ereke og Sukhne bliver Terrænet mere ujævnt, og gennemskæres af en Række Dale fra Nord til Syd. Bjærgene mod Nord, der ere at betragte som en direkte Fortsættelse af Djebel 'Amur, kaldes her med det besynderlige Navn *Djebel Kapu rigmeh* for længere oppe endnu en Gang at skifte Navn og hedde *Djebel ed-dâhik*¹⁾. Der findes her flere Ruiner af Khaner, først i en halv Snes Kilometers Afstand fra Ereke *Khân wâdi hsejje*; dernæst efter at have passeret Højen *Rigm es-sâbûn* naar man til de tæt ved hinanden liggende *Khân berset gelêlât* og *Khân er-raghâje*.

Selve Byerne Ereke og Sukhne frembyde intet som helst af Interesse; det er smaa fattige Landsbyer med Huse opførte af Ler og Sten, hvor en faatallig Befolkning af forarmede Fellaher tilbringe deres ensformige Liv. Som et Minde om Fortidens Usikkerhed ere alle Husene omgivne med en Mur, saa at man kun ad en enkelt Port kan komme ind i Landsbyen. Den største af disse er Sukhne; her findes paa en Høj udenfor Byen et Mindesmærke over den stedlige Helgen, Sheik Wâsil, til hvyem Indbyggerne paa gammel hedensk Vis bringe Offergaver i smaa Skaale, som opstilles rundt om Graven. Endvidere den varme Kilde, der har givet Byen Navn (sukhn = varmt Vand).

Den fuldstændige Mangel paa Oldtidslevninger er saa meget mere mærkelig, som begge Byerne ere meget gamle og nævnes i alle græske og arabiske Itinerarier og Beskrivelser af Vejen fra Palmyra til Rusafa. Ereke har endog bevaret sit gamle Navn, det anføres i Tabula Peutingeriana i Formen Harac, derimod betegnes den anden med Navnet Cholle²⁾.

Fra Sukhne gaar Vejen omtrent ret imod Nord til et-Tajjibe, men i Stedet for at følge denne bøjede vi af mod Øst for at naa til Kasr-el-hér³⁾, hvis Beliggenhed paa Moritz' Kort kun er tilnærmelsesvis bestemt.

Kasr-el hér, der er beliggende omtrent 12 Kilometer Øst for et-Tajjibe, bestaar, som omstaaende Plan viser, af to store, kvadratiske Murfirkanter.

Den største af dem har en Længde og Brede af omtrent 220 Skridt, den mindste af 90 Skridt, og Afstanden imellem dem er c. 60 Skridt. Murene have en Højde af omtrent 14 Meter; de ere særlig vel bevarede i den mindre Firkant, hvor der kun mangler et af de tolv Taarne, hvormed Muren har været forsynet; derimod er i den større Firkant Murene

¹⁾ Moritz anfører paa sit Kort kun dette sidste Navn.

²⁾ Smlgn. herom Moritz o. l. pag. 27, hvor dette Spørgsmaal er udførlig behandlet.

³⁾ Kasr-el-hér (قصر الحير) er et ofte forekommende Navn, som Araberne have givet de i Ørkenen spredte Ruiner af ældre Fæstningsværker; *hér* betyder en Fold, et Indelukke til Kvæget. Runnell (Map to the Retreat of the Ten Thousand) kalder fejlagtig Stedet for Kasr Aukheim.

meget medtagne (i Planen betegnet ved skraverede Linjer), saa at kun den mindste Del er bevaret af de 20 Taarne, der synes at have forsvaret denne, saafremt da Anlæget har været fuldstændig regelmæssigt. Murene ere opførte af store Kvadersten af en svag rødlig Farve; dog er det indre af Taarnene i den mindre Firkant udfyldt med Mursten, ligesom der ogsaa findes talrige Rester af Murstenskonstruktioner indenfor begge Firkanter.

Det ujævne Terræn, der findes indenfor Murene begge Steder, vidner om, at der under Jordoverfladen skjuler sig Rester af Bygninger, foruden de ubestemmelige Levninger, der endnu ere synlige. I den mindre Firkant bemærker man en Del rundbuede Hvelvinger, byggede ved Siden af hverandre (*aa*), der synes at have tjent som en Slags Kasematter eller Forraadskamre.

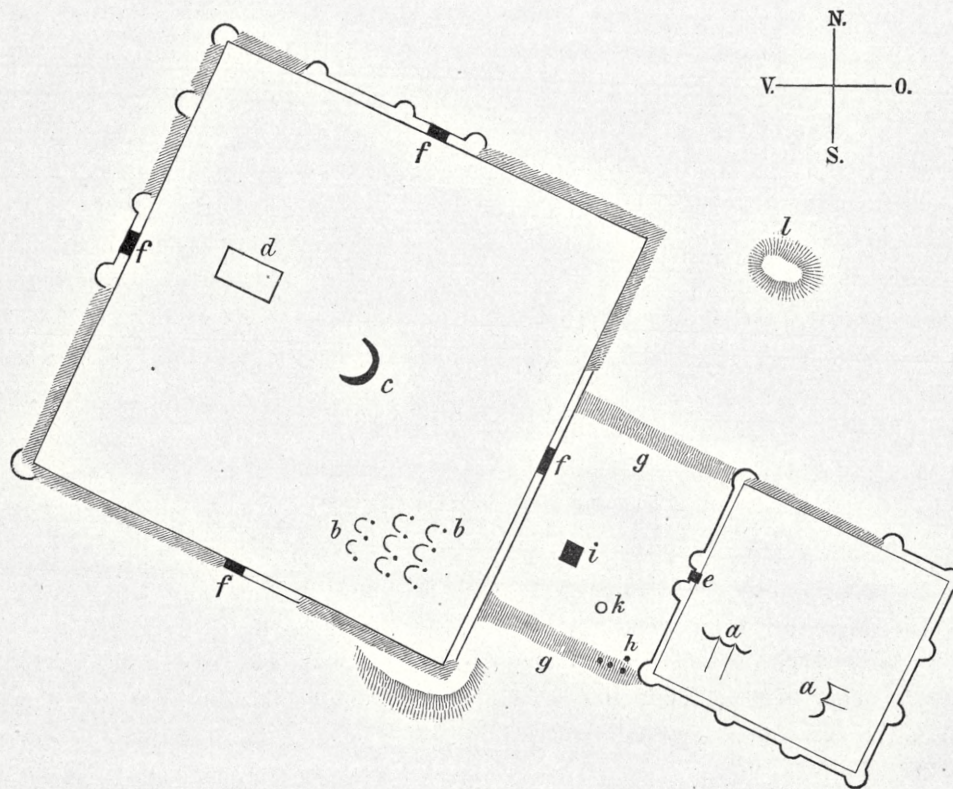

Fig. 3.

Inden i den større Firkant ses i det sydøstlige Hjørne en Del Piller med Rundbuer (*bb*), der have baaret en fra den ydre Mur adskilt, fritstaaende Bygning. Omtrent midt i Firkanten er endnu bevaret en fritstaaende Portal (*c*) og vest for den en større

firkantet Fordybning i Jorden (*d*), paa Siderne opmuret med Mursten, hvilken maa antages at have skullet tjene som Cisterne.

Til den mindre Firkant fører kun en Port, midt paa den vestlige Side (*e*), medens den større har fire Porte, en midt paa hver Side (*f*).

Ved Siden af disse fortifikatoriske Anlæg findes der imidlertid andre Levninger, som paa Grund af deres Materiale og Udførelse nok saa meget tiltrække sig Opmærksomheden, men hvoraf der desværre er bevaret altfor lidt, til at man kan gøre sig nogen Forestilling om deres oprindelige Bestemmelse. I Forlængelsen af den mindre Firkants nordlige og sydlige Mur henimod den større Firkant findes to stejle, men smalle Forhøjninger i Terrainet med Spor af Bygninger (*g g*). I det østlige Hjørne af den sydlige ses en Del regelmæssig fordelte Søjlestumper af hvidt Marmor (omtrent 50 Centimeter i Gennemsnit) (*h h*), og spredte i Terrainet rundt om en Del Kapitæler i korinthisk Stil, som ved Maaling af Gennemsnittet viste sig at høre til Søjlerne. Inden i den paa denne Maade dannede Firkant ses endelig et firkantet Kvaderstenstaarn, omtrent ti Meter højt og indvendig forsynet med en smal Vindeltrappe (*i*); det har efter alt at dømme været benyttet som Udsigtstaarn (den nuværende Højde er næppe den oprindelige); og et Par Skridt fra dette Taarn findes en Brønd (*k*).

Af Indskrifter fandt jeg trods min ivrige Søgen ikke ringeste Spor. Rigtignok fortalte senere en af Fellaherne i et-Tajjibe, at der over Porten til det mindre Kastel havde staaet en Indskrift, som for en halv Snæs Aar siden blev borttaget af en Evropæer; men selve Porten frembød ikke noget Tegn paa en saadan, nylig tilføjet Overlast eller paa overhovedet nogensinde at have baaet en Indskrift, saa at jeg ikke er tilbøjelig til at tillægge dette Udsagn stor Betydning. Englænderen Coote, der har givet en kort, men i det væsentlige korrekt Beskrivelse af Kasr-el-hér¹⁾, meddeler, at der paa den mindre Murfirkant findes mange Indskrifter «in an unknown character»; han tilføjer, at «they do not seem, however, to have been coeval with the building, as they were not in proper compartments». Da der jo i hvert Fald, saafremt det virkelig havde været Indskrifter, ikke godt kunde være Tale om andre end latinske eller græske, formoder jeg, at Coote har taget Fejl af de arabiske «wusm», de Mærker, der indbrændes Kamelerne og som Beduinerhyrder saa ofte have indhugget paa gamle Ruiner; de findes ogsaa her, og det er ikke første Gang, at deres besynderlige, bogstavliggende Former have foranlediget epigrafiske Misforstaaelser.

Skønt vi paa denne Maade ere afskaarne fra at faa Oplysninger paa Stedet selv, og skønt der heller ikke hos nogen antik Forfatter forekommer nogen Ytring, der kan henføres til dette Anlæg, er dog dets Oprindelse ikke til at tage Fejl af, naar man ser hen

¹⁾ I Journal of the Royal Geogr. Society. XXX, 1860. London. Pag. 207 ff.

til Bygningernes Stil og Beskaffenhed. Den eneste Magt, der nogensinde har haft Interesse af at anlægge den Slags Befæstninger i disse Egne, er Romerne; den større Fæstningsfirkants Plan med dens fire Indgange midt paa de fire Sider synes jo ogsaa at nedstamme direkte fra de romerske Legioners Lejre. Hensigten med dette Anlæg har dels været at yde midlertidige Garnisoner et Tilflugtssted mod pludselige Angreb af Beduin-horder, dels har det skullet indgaa som Led i den lange Kæde af Forter, der fra Raqqa til Palmyra synes at have dækket Rigets Østgrænse, og af hvilke vi foruden her ogsaa i et-Tajjibe, i Nedewijjât, i Rusafa og i Heraklea ved Evfrat finde mer eller mindre vel bevarede Rester.

Ikke ganske sikkert er Forholdet med de mellem de to Firkanter beliggende Levninger; Marmorsøjlerne (*h*) synes i hvert Fald at have tilhørt en særlig Bygning; formodentlig har man da for at bringe den tillige med Brønden (*k*) i Sikkerhed, senere opført de to Forbindelsesmure mellem de to Fæstninger. Det rundt om liggende Terrain bærer iøvrigt intet Spor af at have været bebygget, naar undtages en Høj imod Nordost (*l*), der tildels er dannet af Murstensruiner.

Fra Kasr-el-hér drog vi ret imod Vest og naaede efter to Timers Marsch til *et-Tajjibe*, en uanselig Landsby paa c. 30 Huse. Byen ligger paa en lille Høj og er bygget efter den ejendommelige Plan, at alle Husene vende Ryggen til en fælles Rundmur, saa at der i Midten lades en Plads aaben som et Torv; midt paa dette knejser et gammelt Vagttaarn paa omtrent femten Meters Højde af samme Konstruktion og Materiale som Vagttaarnet (*i*) i Kasr-el-hér. Ejendommelig var her den endnu paa sin Plads bevarede Stendør, udhuggen af en Sten og med Tapper foroven og forneden, der gribe ind i Fordybninger i Dørkarmene. Af disse Stendøre fandt jeg senere spredt om i Terrainet adskillige; enkelte vare af senere Tidens Muhammedanere benyttede som Gravmonumenter og forsynede med groft indhuggede, arabiske Indskrifter.

Landsbyens ejendommelige Plan leder Tanken hen paa en gammel Fæstning, og denne Formodning bekræftedes, da jeg i et af de nærmest ved den nuværende Indgang liggende Huse fandt den gamle Porthvælving bevaret; Huset var sammenbygget med denne, og den tjente nu som Stald; dens ringe Højde over Jorden viste, at Terrainets Niveau i tidligere Tid har været betydeligt lavere.

For et-Tajjibes Vedkommende har vi et epigrafisk Datum i en Indskrift, som rigtig nok for Øjeblikket ikke mere findes paa Stedet. I le Bas & Waddingtons Voyage archéo-

logique¹⁾ citeres en bilingvis (palmyrensk-græsk) Indskrift fra August 134 p. Chr. Paa Grund af Navneligheden sammenstiller Ritter²⁾ et-Tajjibe med Oldtidens Tybae eller Hadrianopolis. Det er heller ikke umuligt, at det Navn Tyba, som Cicero nævner (Ep. ad fam. XV, 1, 2), og hvor han fortæller at Partherkongen Orodus' Søn Pacorus har slaet Lejr med sit Rytteri efter at være gaaet over Eufrat, ligeledes hører herhen. Den arabiske Form af Navnet er da opstaaet ved en etymologiserende Fordrejelse.

Omtrent 100 Meter nord for den nuværende Landsby findes nogle Høje med forskellige Rester af Bygninger og Cisterner, udførte af samme Materiale som Vagttaarnet midt i Landsbyen. Man maa deraf formode, at det Terrain, som den nu eksisterende By omfatter, har været den egenlige Akropolis, hvorved ogsaa dens besynderlige Anlæg forklares, medens selve Staden har haft et større Omfang.

Et uomstødeligt Vidnesbyrd om denne Plets historiske Betydning haves i den Mængde romerske Mønter, som Fellaherne her stadig fremdrage af Jorden. De, der blev viste mig, stammede saa godt som alle fra det andet Aarhundrede efter Kristus, for saa vidt overhovedet deres forvitrede Tilstand tillod at læse Paaskrifterne, og dette Forhold passer jo fuldstændig med det i den ovennævnte Indskrift indeholdte Datum.

Angaaende de moderne geografiske Omgivelser er der ikke meget at bemærke. Fellaherne i et-Tajjibe og de øvrige i det foregaaende nævnte Landsbyer opdyrke kun enkelte i Byens umiddelbare Nærhed beliggende Jordstrimler, og det øvrige ligger hen som Ørken. Lige vest for Landsbyen hæver sig en enkeltstaaende, temmelig stejl Høj, hvis Top prydes af en Qubbeh, et Gravminde for den stedlige Helgen, Sheik Ibrahim. Det omgivende Terrain er iøvrigt ikke uligt Egnen omkring Sukhne og Ere. Mod Øst og Sydøst har man fri Udsigt over den flade Slette, der ubetraadt og ukendt strækker sig henad Evfrat til; mod Vest hæver der sig en Række lave Bjerge, der tildels danne en Fortsættelse af Djebel-eḍ-ḍâhik, og som paa Grund af deres savtakke Former have faaet Navnet *Djebel-minshâr*. Over deres Ryg ses i længere Afstand *Djebel-el-muqâbarah*.

Fra et-Tajjibe gaar Vejen direkte mod Nord til den næste Landsby *Ain-el-kôm*, der ligger i en Afstand af omtrent tolv Kilometer. Hverken det mellemliggende Terrain eller den fattige, af c. 30 Huse bestaaende By frembyder noget som helst af Interesse. Jeg saa her første Gang den ejendommelige, kuplede Form for Husene, som jeg senere genfandt i de tcherkessiske Koloniers Landsbyer i Omegnen af Homs, dog med den Forskel, at medens Husene i disse havde fuldstændig Udseende som en Bikube, dannede her Kuplerne en Slags Tagkonstruktion ovenpaa det egenlige Hus; i Reglen fandtes der to paa hvert, saa at det hele set fra Siden frembød følgende Plan:

¹⁾ Inser. nr 2631, cfr. ZdmG. 1861, pag. 616.

²⁾ Erdkunde XVII, pg. 1441.

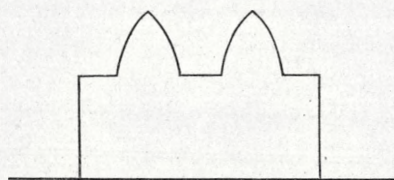

Fig. 4.

Disse Huse opføres af soltørrede Mursten og ere hverken forsynede med Vinduer eller Skorsten; alt Lys kommer ind gennem Døren, og samme Steds maa Røgen fra Ildstedet søge ud; disse Huse afgive derfor nogle af de mest ubekvemme og ubehagelige Opholdssteder for Mennesker, som man kan tænke sig, og Beduinernes Afsky for alt, hvad der hedder Stenhuse, bliver her let forstaaelig.

I Sachaus Kort¹⁾ angives nogle Mile nordvest for et-Tajjibe et Ruinsted, *en-Nede-wijjat*. Ved min Ankomst til Ain-el-kôm anmodede jeg Landsbyens Sheik om at følge mig ud til dette Sted. Det viste sig da, at det ikke laa nordvest, men derimod nordost for Ain-el-kôm i en Afstand af 7—8 Kilometer. Stedet frembød adskillige uregelmæssige Terrainforhøjninger, af hvilke der hist og her stak Stenkonstruktioner frem, uden at det dog var muligt at gøre sig nogen Forestilling om deres oprindelige Form og Bestemmelse. Man havde i Landsbyen fortalt mig meget om en højst mærkelig Sten, der fandtes her; nogle mente endog, at der var en cetibe (∴ Indskrift) paa den, og jeg var derfor ret nysgærrig. Det viste sig da at være et meget stort korinthisk Søjlekapitel af hvidt Marmor; rimeligvis var det, som Tilfældet ofte er i Orienten, en Rest af en ældre Bygning, som fra et andet Sted er slæbt herhen for at tjene som Materiale. Min Ledsager meddelte, at der flere Steder i Omegnen findes lignende Rester af gamle Ruiner.

I Modsætning til, hvad der var Tilfældet ved et-Tajjibe, have vi ikke ved Ain-el-kôm noget som helst Datum fra ældre Tid. Ritter²⁾ sammenstiller dette Sted med Oldtidens Cholle, hvilket imidlertid er fejlagtigt (smlg. ovenfor pag. 8). Moritz anfører ikke Ain-el-kôm paa sit Kort, men opfører derimod omtrent midt imellem et-Tajjibe og Rusafa *Abu-Chamis*, dog med Vedføjeelse af et Spørgsmaalstegn. *Abu-Chamis* er imidlertid ikke noget Steds Navn; men derimod Navnet paa en under Anezeh henhørende, halvt fellah-lignende Beduinstante, der har sit Tilhold i Egnen mellem et-Tajjibe og Floden Eufrat³⁾.

Ligesom ved de andre Landsbyer har ogsaa her de imod Øst liggende Bjerge skiftet Navn, skønt de i Virkeligheden udgøre en sammenhængende Kæde. Som en nordlig

¹⁾ Til hans Reise in Syrien und Mesopotamien.

²⁾ Erdkunde, X, pg. 1091.

³⁾ Smlgn. ogsaa Blunt: Bedouin tribes, II, 193.

Fortsættelse af Djebel-el-muqábarah have vi nordvest for Ain-el-kóm *Zimlet-en-naám*, og længere borte i samme Retning *Tell-el-faddá*. Lige mod Øst ligger *Djebel Muhár* og *Tell-et-Turkmenijje* i Nærheden af *Abu Fejjád*, som Moritz fejlagtig sætter O.N.O. for Rusafa; Sachau derimod angiver den rigtige Beliggenhed, omtrent midtvejs mellem Ain-el-kóm og Serijje (se nedenfor); ved Abu Fejjád eller med det tyrkiske Navn *Kümür mádeni*, findes der, som dette Ord antyder, Kulgruber; for Tiden udbyttes de, saa vidt vides, kun af Beduinerne, altsaa rimeligvis efter en meget primitiv Methode¹).

Fra Ain-el-kóm og videre mod Nord gaar Vejen saa godt som udelukkende over fladt Terrain. Af faste Landsbyer findes her aldeles ingen; Jorden er i Hænderne paa Beduinerne, her repræsenterede af de til Anezeh hørende uafhængige og krigerske Stammer Feddán og Sbá'. Den direkte Afstand imellem Ain-el-kóm og Rusafa er mellem 45 og 50 Kilometer.

Rusáfa er af alle Ruinstederne i den syriske Ørken det omfangsrigeste og det i historisk Henseende mest interessante. Trods den store Fortid har Stedet dog ikke kunnet fastholde sine Indbyggere lige indtil vor Tid; medens langt mindre betydelige Steder som et-Tajjibe og Sukhne endnu stadig blive beboede, blot fordi de have været det i Aarhundreder, har den her herskende Vandmangel afholdt de engang fordrevne Beboere fra at vende tilbage til det gamle Sted, og de byzantinske og arabiske Ruiner ligge derfor nu fuldstændig øde og forladte, kun beskyttede af den almindelig forekommende Frygt for de Dæmoner, der antages at husere paa saadanne Steder.

Rusafas Betydning i Oldtiden og Middelalderen beroede ligesom Palmyras paa dens Beliggenhed som Mellemstation paa Karavanvejen mellem Raqqa (Callinicus) ved Evfrat og Homs (Emesa), det vil sige, den Vej, som forbandt Syrien med hele det øvre Mesopotamien²).

Dens fra Oldtiden endnu bevarede Navn stammer fra de ældste Tider, og Byen anføres allerede i det gamle Testaments Skrifter (med Navnet i den hebraiske Form רַצְפָּא: stenbrolagt; II. Reg. 19,12 og Jes. 37,12)³). Større Betydning faar den senere i den kristne Tid, da den bliver et religiøst Centrum, idet dens Navn knyttes til Martyren Sergius, som her

¹) Smlgn. Verh. der Gesellsch. für Erdkunde, Berlin 1886, XIII, pg. 174.

²) Smlgn. Edrisi, trad. par Jaubert, II, 137; Ibn Khordadbeh: Kitab-el-mesálik wel-memálik i Bibl. geogr. Arab. ed. de Goeje VI, 99; Mukaddesi, ibid. III, 190.

³) Smlgn. Ritter, Erdkunde, X, 1113. Om de mange forskellige Byer, der bar Navnet Rusafa, se de Sacy: Antholog. gramm. arabe II, 148 (Citat af كتاب مرآة الاطلاع); dette Rusafa kaldes hos de arabiske Forfattere i Reglen رصافة الشام eller رصافة هشام.

led Offerdøden under Galerius Maximianus¹⁾. Den fik nu Navnet Sergiopolis, og det til Martyrens Ære byggede Kloster kom i stor Anseelse. Byen bliver endvidere et stadig angrebet Punkt dels i Kampene mellem Ghassaniderne og Kongerne af Hira, dels i Striden mellem Byzantinerne og Perserne, hvis respektive Vasaller de førstnævnte vare. En Konge af Hira af Lakhmiternes Dynasti ødelægger Byens Cisterner, som senere atter opbygges af Nu'man (500—504)²⁾. I de kort efter følgende Kampe mod Kosru Nushirvans fremstormende Perserhære forsværes Sergiopolis med stor Tapperhed af Biskop Candidus³⁾, og Justinian anerkender Grænsefæstningens store Betydning ved at forstærke Fæstningsværkerne og træffe yderligere Sikkerhedsforanstaltninger for Vandforsyningen⁴⁾.

Størst Betydning faar Byen under den ommajadiske Kalif Hishâm ibn Abd-el-melik (724—743), som under en Pest⁵⁾ tog sin Tilflugt til denne By formedelst dens sunde Beliggenhed⁶⁾. Han opførte flere nye Bygninger og døde ogsaa sammesteds⁷⁾. Ogsaa flere af de følgende Kalifer havde for kortere eller længere Tid deres Ophold her; her fødtes saaledes Harun ar-rashids Søn Emin⁸⁾. I den følgende Tid forfalder Byen, mest rimeligvis paa Grund af de store Besværligheder med Vandtilførslen, og i den af Jakut givne Skildring fremstilles den som ubetydelig: Indbyggerne, hvoraf de fleste endnu ere Kristne, leve som Beduiner af at eskortere Karavaner og undertiden af ligefrem Røveri⁹⁾, og som Handelsplads er dens Betydning i den Grad sunket, at Bazaren i Byen ikke omfatter mere end en halv Snes Butiker¹⁰⁾. Da Tatarerne under Holagu oversvømmede Landet i Aaret 1259 og ødelagde Aleppo, bliver Rusafa skaanet, men alligevel forlade dens Indbyggere kort efter under Sultan Beibars deres Boliger af Frygt for Mongolerne og søge til Selemijje og Hama og lignende Steder¹¹⁾.

De nu eksisterende Ruiner stamme hovedsagelig allerede fra den byzantinske Tid, selv om enkelte Anlæg maa henregnes til de af Kalifen Hishâm opførte Bygningsværker.

¹⁾ Le Bas & Waddington: Voyage archéologique III, part II, nr. 1915.

²⁾ Abulfeda: Historia anteislamica, ed. Fleischer, pag. 128.

³⁾ Prokopios: De bello Persico II, 5 og 20.

⁴⁾ Prokopios: De aedif. II, 9: *Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τὸ πρᾶγμα εὐθὺς ἐν ἐπιμελείᾳ πεποιήται, τείχει τε ἀξιολογοτάτω ἐν τοῖς μάλιστα περιβέβληκε καὶ ὑδάτων θησαυρίσας μέγα τι χρῆμα πλήθην αὐτοῖς ἐσκευάσατο.*

⁵⁾ Jakut, ed. Wüstenfeld II, 784 *بناها هشام لما وقع الطاعون في الشام وكان يسكنها في الصيف*

⁶⁾ Abulfeda: Annales Moslem. ed. Reiske I, 449: *وفي حجة الهوا*

⁷⁾ Masudi: Les prairies d'or, ed. Barbier de Meynard V, 465; smlgn. Dimishqui: Cosmographie ed. Mehren pag. 205 (Manuel, pag. 279).

⁸⁾ Masudi o.l. VI, 415.

⁹⁾ Jakut l.l. *وسكان هذا الحصن بادية أكثرهم نصارى معاشهم تخفير القوافل الخ*

¹⁰⁾ Jakut l.l. *وفيها سويق عدة عشرة دكاكين*

¹¹⁾ Smlgn. Kremer: Beiträge zur Geogr. des nordlichen Syriens (i Denkschriften der k. k. Akademie, Wien 1852, III, pag. 33).

De bestaa, som hosstaaende Plan viser, dels af et større Bygningskomplex (*A*), dels af flere rundt om spredte mindre (*BCDE*). *A* omgives foruden af en c. 25 Fod høj Mur (*a*) der dog næppe noget Steds synes at være bevaret i sin oprindelige Højde, tillige af en rundt om løbende Jordvold (*b*) med en tilsvarende Fordybning med c. 20 Fods Brede mellem denne Vold og Muren. Paa Vestsiden er denne Vold forsynet med to Taarne (*c*); dog synes Hovedindgangen gennem Muren at have været paa Nordsiden (*d*).

Denne Firkant, der efter min Opmaaling har 490 Skridt fra Nord til Syd og 750 fra Øst til Vest (efter Moritz' Opgivelse henholdsvis 450 og 600); antages hos Moritz for at have udgjort hele Staden¹). Dette kan dog umuligt forholde sig saaledes; de indenfor Muren bevarede Ruiner ere saa godt som alle offenkendte Bygninger (Kirker og lignende), saa at man forundret maa spørge, hvor i saa i Fald de private Boliger have ligget. Desuden viser de bevarede Ruiner (*BCDE*), som Moritz besynderlig nok slet ikke omtaler og som synes alle at have været Bygninger til kirkeligt Brug, at ogsaa Terrainet udenfor Muren

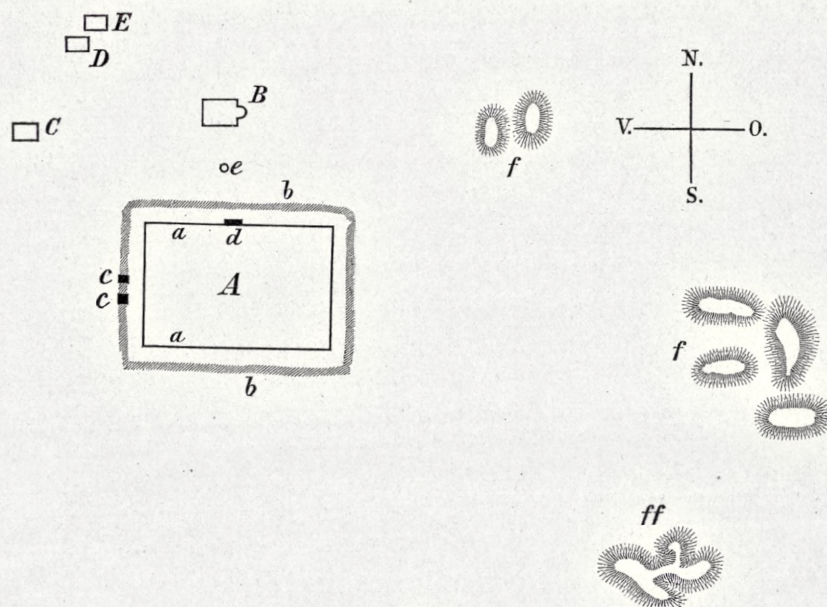

Fig. 5.

har været bebygget; der vilde ikke have været megen Mening i at bygge Kirker her, saafremt hele Befolkningen boede indenfor Muren. En Antydning i samme Retning giver den bevarede, med Kunst gravede Brønd (*e*), der ogsaa ligger udenfor Firkanten, og de i mod Øst og Sydøst beliggende Høje (*f*) synes ved hele deres uregelmæssige Udseende i det

¹) Reise in Syrien i Verh. der Gesellsch. für Erdkunde, Berlin, 1. 1.

øvrige, ellers fuldstændig jævne og flade Terrain at skjule Levninger af Bygninger, der ogsaa maa have hørt til Staden. Endelig forbyder selve Murfirkantens forholdsvis ringe Dimensioner os at anse den for Byen i sin Helhed; den har været Stadens Fæstning, hvortil man i Tilfælde af Angreb har trukket sig tilbage, og det er ogsaa vel tænkeligt, at den i senere Perioder, som den, hvorfra Jakut har hentet sin Skildring af Rusafa, kan have omfattet alle Indbyggerne; disses Antal har næppe været synderlig stort paa en Tid, da Bazaren kun talte ti Udsalgssteder. Men i den gode Tid, baade under de byzantinske Kejsere og under Ommajaderne, maa Byen rigtignok antages at have været adskilligt større.

Det centrale Fæstningsanlæg (A-A) frembyder ved en mere detailleret Betragtning følgende Plan:

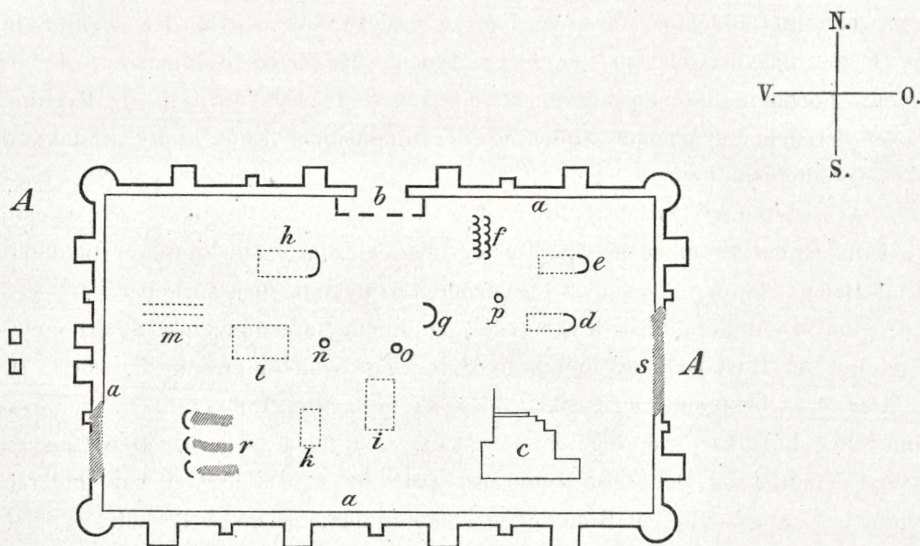

Fig. 6.

Ydermuren (a), der ligesom en stor Del af de indenfor værende Bygninger er opført af Kvaderstensblokke af en meget haard, men skør feldspathagtig Stenart, som findes i forskellige Nuancer fra mørkegraat til helt hvidt, har været forsynet med en Række afvejlende større og mindre Taarne (ialt 20 store og 9 smaa), af hvilke de fire, som udgøre Hjørnerne, ere runde, de øvrige firkantede. Desuden er den paa den indvendige Side smykket med en Række Buer, hvis Piller tillige støtte en Buegang, der gaar langs med hele Muren; paa enkelte Steder er denne afdelt med Tværvægge, saa at der dannes mindre Celler. I denne Buegang findes hyppig Skydeskaar anbragte i Ydermuren; dens Bestemmelse synes derfor at have været den, at Forsvarerne her skulle staa sikrede mod Stene og lignende, der kastedes ind over Muren udefra. I Buegangen findes ogsaa Indgangen til Taarnene, der indeholde lukkede Rum, afdelte i flere Etager.

Midt paa den nordlige Langmur findes Porten (*b*), bestaaende af en Hovedindgang og to mindre Sidedøre, smykkede med sex Søjler med korinthiske Kapitæler. Den ligger ikke i Flugt med Muren, men noget tilbagetrukket og skærmes yderligere af to Udløbere fra Muren, saaledes at der bag den snævre Passage mellem disse fremkommer en Udvidelse af samme Brede som de tre Porte tilsammen. Ved dette Anlæg i Forbindelse med de to flankerende Taarne vanskeliggjordes Adgangen yderligere for en eventuel Fjende. Hovedindgangen er adskillig højere og bredere end de to Sidedøre; dens oprindelige Højde kan ikke angives, da Jorden har dynget sig op indtil omtrent sex Fod fra Overkarmen.

Selve Muren er iøvrigt i det hele vel bevaret med Undtagelse af enkelte Taarne og en større Bresche paa den østlige Side (*s*).

Terrainet indenfor Muren er i meget højere Niveau end det udenfor liggende og tillige meget ujævnt, idet det er hævet ved de betydelige Stenmasser, der ere sunkne sammen. Foruden disse Forhøjninger, der angive Pladsen for tidligere Bygninger, findes der over det hele en Mængde Søjler af alle Dimensioner samt andre arkitektoniske Brudstykker spredte rundt om.

Af de endnu staaende Ruiner tiltrækker den store Basilika i det sydøstlige Hjørne sig navnlig Opmærksomheden (*c*). Det er denne, som Jakut henfører til den store Konstantin, Helenas Søn, og om hvis straalende Udsmykning han fortæller¹⁾.

Det er en byzantinsk Kirke i den almindelig forekommende Stilart med halvcirkelformigt Kor, et Hovedskib og to mindre Sideskibe, samt omgivende Kapeller. Dog er dens Plan ikke til at bestemme med Sikkerhed, da forskellige Udbygninger, der ikke synes at stemme med Basilikaens oprindelige Formaal, ere tilføjede senere. Den Omstændighed, at adskillige Vinduer og Døre ere tilmurede, viser ogsaa, at Kirken har undergaaet senere Omdannelser, altsaa efter al Rimelighed i den muhammedanske Periode.

Af den indre Udstyrelse er der saa godt som intet levnet med Undtagelse af nogle Korsprydelse i Korhvelvingen. Hovedskibet er paa hver Side adskilt fra Sideskibet dels ved brede, murede Piller, dels ved Søjler, ni paa hver Side, fordelt mellem Pillerne i tre Gange tre. Søjlerne, der ere smykkede med temmelig raat udførte korinthiske Kapitæler, ere indbyrdes forbundne med runde Buer og bære en rundtløbende Mur, der atter højere oppe har været gennembrudt af runde Buer; disse ere dog næsten alle tilintetgjorte, kun et Par paa den sydlige Side give endnu en Antydning af den oprindelige Plan; som en Følge deraf er Taget ogsaa fuldstændig forsvundet. Mod Vest begrænses Hovedskibet af tre Søjler.

Begge Sideskibene ere kortere end Hovedskibet, og i Forlængelsen af dem findes ved Siden af Hovedskibets Korhvelving mindre Kapeller; desuden er der mod Nord fore-

¹⁾ وفيه بيعة عظيمة ظاهرها بالفص المذهب انشا قسطنطين بن هيلانة 1.1.

taget en Række Tilbygninger, af hvilke man dog i deres nuværende Tilstand kun kan skælne Konturerne, uden at det er muligt at danne sig en Forestilling om deres Udseende eller Bestemmelse.

Hovedindgangen har været mod Vest, men denne Dør er senere tilmuret, og ad hvilken Vej man da er kommen ind i det Indre, er ikke klart. Nu er der Adgang gennem de talrige Aabninger, som Tidens Ødelæggelser have frembragt, navnlig paa den nordlige Langvæg. Sydsiden har holdt sig bedre, og det er som anført ogsaa her, at Skillevæggen mellem Hoved- og Sideskib er bedst bevaret.

Ejendommelige ere en Række massive Tilbygninger til Kirkens Ydervæg, som findes paa den vestlige og sydlige Side, og som bestaa af opdyngtet Jord med Murbeklædning. De kunne ikke have haft anden Bestemmelse end at afstive Muren og gøre den stærkere, og de maa ligesom Tilmuringen af Hoveddøren henføres til en Tid, da Bygningen havde faaet mindre fredelige Formaal at tjene til end de kirkelige; det er ikke usandsynligt, at disse Tilmuringer og Afstivninger have haft til Hensigt at omskabe den gamle Basilika til en Slags Fæstning, som selv efter den større, omgivende Fæstningsmurs Indtagelse skulde kunne yde endnu en sidste Modstand mod Fjenden.

Rimeligvis i denne Kirke maa den fragmentariske Indskrift have haft sin Plads, som meddeles i Le Bas og Waddingtons *Voyage archéologique*, nr 2631 a, og som angiver, at den er opsat under en Biskop Sergius, Slægtning til en vis Maronius, der var Suffraganbiskop¹⁾. Trods al ivrig Søgen lykkedes det mig imidlertid ikke hverken her eller i nogen af de andre Ruiner at opdage noget Spor af nogen som helst Indskrift, og man maa derfor antage, at den senere enten er bleven ødelagt, eller hvad der er sandsynligere, er bleven begravet i en Stenhob ved en Sammenstyrtning. Min egen Fører, Sheik Mansur, paa-stod at kunne huske, at han under et tidligere Besøg i Rusafa, der laa omtrent femten Aar tilbage i Tiden, havde set en «cetibe», men han saa sig ikke mere i Stand til at angive Stedet derfor.

De øvrige Ruiner indenfor den store, firkantede Fæstningsmur ere langt mindre godt bevarede end den store Basilika. Nord for denne ligge to mindre Bygninger (*d* og *e*), der ogsaa vise sig at have været Kirker; kun Korhvelvingerne ere bevarede; af Skibets Mure ses kun Grundvolden, der tillader at bestemme dets Længde og Brede, men ellers ingen Oplysning giver om Stilen eller Bygningens Udseende. Noget vestligere staar en Række fritstaaende Buer (*f*), af samme Stil som Rundbuerne inde i den store Basilika, men uden nogen som helst anden Levning omkring sig. En lignende enkelt tiloversbleven Rest er Portalen (*g*). Noget bedre er Kirken (*h*), hvor det ligeledes er Koret, som har

¹⁾ *Ἐπὶ Σεργίου ἐπισκόπου τοῦ συγγενοῦς Μαρωνίου τοῦ χωρεπισκόπου.* Smlgn. om denne Indskrift *The antiquities of Palmyra*, sec. ed. London 1705, pag. 351.

holdt sig bedst; de talrige Ornamentter i Korsform vise, hvad for en Slags Bygning vi her have at gøre med. Derimod er det vanskeligere at afgøre, hvilken Bestemmelse Bygningerne (*i*, *k*, *l* og *m*) oprindeligt have haft; *k*, der udmærker sig ved enkelte, vel bevarede korinthiske Udsmykninger, gør nærmest Indtryk af at have været en Kirke, medens *l*, der efter min Førers Udsagn nu til Dags betegnes med Navnet el-medreseh α : Skelen, med sin Inddeling i talrige smaa Værelser, fordelte i to Etager, leder Tanken hen paa et Kloster; da Murene kun ere bevarede i faa Fods Højde over Jordsmønnets nuværende Niveau, er det umuligt at afgøre noget med Bestemthed. Spredte i Terrainet findes endelig tre Brønde (*n*, *o*, *p*), alle firkantede og med c. 0,80 Meter i Tværmaal; de ere opmurede med Kvadersten og meget dybe. Endnu ses, hvad ogsaa Moritz har iagttaget, i Stenkanten Fordybninger, hidrørende fra Brøndtovet, og dette Mærke i den haarde Sten vidner om den lange Tid, de have været benyttede. Jeg havde ved mine Undersøgelser desværre ikke noget Middel ved Haanden til at bestemme deres Dybde, men ved at kaste Sten ned kunde jeg af Varigheden for Lydens Tilbagekomst danne mig en omtrentlig Forestilling. Den dybeste var Brønden *p*, hvor det varede omtrent 3 Sekunder, inden Slaget mod Bunden høstes; dette lader altsaa slutte til en Dybde af over hundrede Fod. Jeg kunde tillige derved konstatere, at de alle vare fuldstændig tørre.

I det sydvestlige Hjørne ligge ved Siden af hverandre sex store Beholdere (*r*), der øjensynlig have tjent som Cisterner. De ere ikke som de øvrige Bygninger opførte af Kvadersten, men af en Art meget sprøde, flade Mursten, der ere stillede sammen lodret uden synderlig Regelmæssighed. De ere paa Midten overbyggede med en Hvælving, men aabne i begge Ender; hvers Brede er c. 7 Meter, Længden 12 Meter og Dybden 10 Meter. Det er næppe urigtigt i disse Arbejder at se de af Kong Numan opførte, som Abulfeda og Jakut fortæller om; denne sidste siger, at han istandsatte Cisternerne og opførte fra ny af «den store Cisterne»¹⁾; hvilken det er, som den arabiske Forfatter tænker paa med denne specielle Betegnelse, er det umuligt at afgøre.

De øvrige Ruiner maa i deres Helhed henføres til Justinian²⁾, maaske med Undtagelse af den store Basilika, der efter Jakuts Angivelse er ældre. Prokopios fortæller jo udtrykkelig, at det var denne Kejser, som foruden Fæstningsmuren og Vandbeholderne ogsaa byggede Huse, Buegange og lignende, hvad der plejer at tjene til en Stads Forskønnelse (*ἃ δὲ πόλεως ἐγκαλλωπίσματα γίνεσθαι εἶωθεν*). Den ensartede Behandlingsmaade og det samme Materiale tyder paa, at disse Bygninger alle ere fremstaaede samtidig ved en enkelt Fyrstes Initiativ, og der bliver da ikke nogen anden Antagelse tilovers. Mærkeligt er det, at der ikke i Rusafa findes en eneste Levning, som med blot nogenlunde Sandsynlighed

¹⁾ I. I. وهو الذي أصلح صهاريج الرصافة وصنع صهاريجها الأعظم الخ

²⁾ Smlgn. ogsaa Moritz: Zur antiken Topographie der Palmyrene, pag. 29, not. 1.

kan henføres til Kalifen Hishâm ibn Abd-al-meliks Periode. Formodenlig have de af ham opførte Bygninger haft en mere provisorisk Karakter, hvorfor de ikke saa godt have modstaaet Tidens Ødelæggelser, ligesom det i det hele taget ofte kan konstateres for de arabiske Kalifers Vedkommende, at de byggede mere pragtfuldt end solidt.

De udenfor Fæstningsmuren liggende Bygninger (*BCDE*) ere smaa byzantinske Kirker, der hverken i Stil eller Udsmykning frembyde noget særligt; bedst bevaret er *B*. Hvad der skjuler sig under de imod Øst og Sydøst liggende Høje, er det umuligt at afgøre uden mere indgaaende Undersøgelser i Form af Udgravninger, hvilke dog næppe ville frembringe synderlig værdifulde Resultater. Maaske have vi netop her Resterne af Hishâms Slotte, som der jo indenfor Fæstningsmuren ikke en Gang synes at have været Plads til.

Den næste Station paa den gamle Karavanevej fra Raqqa til Homs og Damaskus var Serijje. Terrænet mellem dette Sted og Rusafa frembyder intet som helst af Interesse. Det er jævnt og fladt, kun gennemskåret af en Del lave Høje, *Djebel-khâraibe*, omtrent 30 Kilometer V.S.V. for Rusafa. Omtrent midt imellem dette Højdedrag og Serijje findes et Ruinsted, der hos Omegnens Beduiner bærer det mærkelige Navn *Khîrbet-el-fîre ez-zîve* (o: den lille Mus' Ruin); ved sine befæstede Cisterneanlæg viser det sig at have været en betydningsfuld Mellemstation paa den i sin Tid befærdede Karavanevej; men da Afstanden fra ingen af de to Hovedstationer udgør en fuld Dagsrejse, har det ikke været betragtet som regelmæssigt Nattekwarter, og dette er Aarsagen til, at det ikke nævnes i de topografiske Fortegnelser. Enkelte Levninger synes at stamme fra den byzantinske Tid; jeg bemærkede saaledes i Overkanten af en af de murede Brønde en Sten med Fragmenter af en græsk Indskrift. Altsaa har man her som saa ofte benyttet Materiale fra ældre Bygninger til senere Arbejder, og disse Bygninger maa da antages at have staaet i umiddelbar Nærhed af det Sted, hvor Stenen nu findes. Der findes i alt tre Brønde, der ligesom i Rusafa ere fuldstændig udtørrede; de to ligge indenfor en aflang, firkantet Terrainforhøjning, der antyder en Befæstning, den tredie udenfor. Sandsynligvis have de byzantinske Guvernører ved disse for Trafiken saa vigtige Vandingssteder underholdt smaa Garnisoner, paa samme Maade, som Tilfældet er i vor Tid med Tyrkernes «Kishla»'er eller Blokhuse, der paa Ørkenvejene ere lagte for at beskytte eller hævde Besiddelsen over Brøndene saaledes som f. Ex. ved Ain-el-bêda paa Vejen fra Damaskus til Palmyra. Paa denne Maade forklares de talrige, diminutive fortifikatoriske Anlæg, som man særlig længere mod Vest mellem Anderin og Selemijje finder saa mange af, og man forstaar, at deres Navne ikke

have fundet Plads hos de ældre topografiske Forfattere, der kun behandle de Stationer, som udgøre hele Dagsmarschers Endepunkter.

Et Par Mil Vest for Khirbet-el-fare begynder der at hæve sig en Række lave Bjerge, der have Navn efter det Sted, som de omgive, idet de kaldes *Djebel Serijje*, og efter at have passeret en smal Snævring mellem disse naar man frem til Byen selv, for saa vidt som Serijje nu kan kaldes en By, da der lige saa lidt som i Rusafa findes noget fast bosciddende Individ.

Serijje maa sammenstilles med Oldtidens Seriane, der nævnes blandt denne Egns Byer imellem Androna (Anderin) og Salaminias (Selemijje)¹⁾. Hos de arabiske Geografer anføres dets Navn med saa mange Fordrejelser, at man vilde fristes til at antage disse Navneformer for at betegne helt forskellige Steder, hvis man ikke havde Overensstemmelsen i de topografiske Opgivelser at holde sig til. Som Hovedstation mellem Rusafa paa den ene Side og Kastal og Selemijje paa den anden nævner Ibn-Khordadbeh ez-Zerá'a (الزراعة)²⁾, medens Muqaddesi kalder det samme Sted for ed-Derá'a (الدراعة)³⁾, og Edrisi⁴⁾ endelig for el-Merága (المراغة). I Kommentaren til et af Mutenabbis Digte til Sajf-ed-daulah anføres [Ain]-ez-zerqa beliggende midt imellem Khunásara og Sürijja (سورية)⁵⁾. Endelig nævnes i en Note til det anførte Sted i Wesselings Itineraria, at der paa Serianes formodede Plads findes nogle Rester, som de indfødte kalde Esree, samt at Pietro della Valle her fandt et Sted, som kaldtes Seria.

Den af den samvittighedsfulde italienske Rejsende optegnede Form af Navnet, der stemmer med den moderne, er ogsaa den, hvorfra alle de andre paa forklarlig Maade kunne udledes. Nærmest ved den ligger الزراعة (ز): Sædemarken), hvorfor der ligefrem synes at ligge en Folkeetymologi til Grund, og denne Form har igen givet Anledning til الزراعة og ved en større grafisk Misforstaaelse, af hvilke netop Edrisi ikke har saa faa at opvise, til المرأغة.

De nu eksisterende Rester af det gamle Seriane ere beliggende, som omstaaende Plan udviser.

Centrum dannes af en stor, firkantet Kvaderstensmur (a), hvoraf dog kun paa den nordvestlige Side et Stykke af selve Muren er bevaret, medens paa den øvrige Strækning kun Fundamenterne ere kendelige; den indeslutter dels en Brønd (b), dels forskellige ukendelige Levninger. Udenfor Muren paa den sydvestlige Side findes en Hob (c) af Søjler

¹⁾ Itineraria vet. Rom. curante Wesselingio, Amstelodam. 1735. pag. 194.

²⁾ Bibl. geogr. Arab. ed. de Goeje VI, 99.

³⁾ Ib. III, 190.

⁴⁾ Trad. par Jaubert II, 137.

⁵⁾ S. de Sacy: Chrest. arabe (II ed.) III 10, 56. Khunásara, Ain-ez-Zerqa og Serijje danne tre Punkter paa en ret Linje med lige stor Afstand mellem hver (se Moritz's Kort).

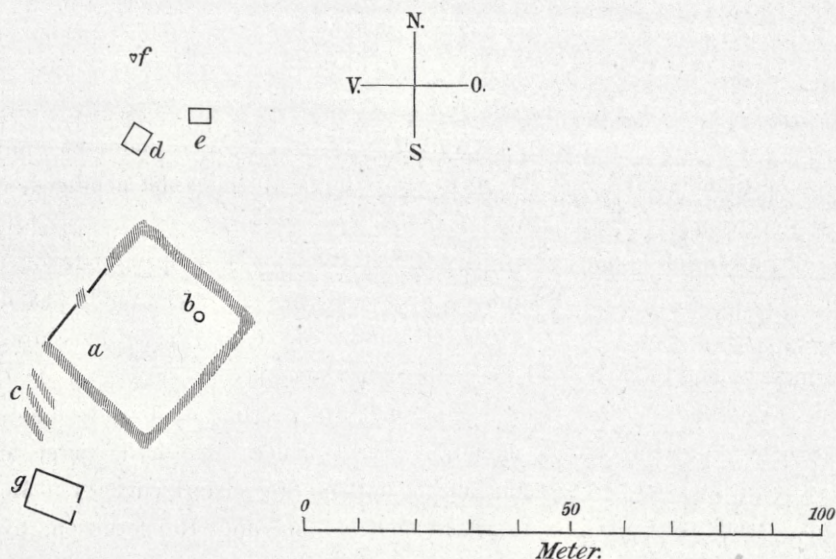

Fig. 7.

og tilhugne Sten, der nærmest synes at have tilhørt en oprindelig indenfor Fæstningsmuren eller i hvert Fald i dens umiddelbare Nærhed staaende Bygning. Mindre betydelige Rester findes længere mod Nord (*d* og *e*), samt endnu en vandløs Brønd (*f*). Bedst bevaret er Firkanten *g* imod Sydvest, om hvis Bestemmelse man er lidt i Tvivl. Dens Længde og Brede er henholdsvis 11,50 og 8 Meter; Væggene ere paa det højeste Sted 11 Meter; af Taget er intet bevaret. De to Sider og Bagvæggen ere udvendig smykkede med falske korinthiske Søjler uden Kannelering, og ligeledes er Indgangen, som findes paa den sydøstlige Side, rigt ornamenteret. I det Indre mangler ethvert Spor af noget Emblem, og man ledes derfor hen paa den Tanke, at denne Bygning kunde være af en ældre Dato end de øvrige og mulig oprindelig have været indrettet til et hedensk Tempel, hvorom ogsaa dens Omrids minder meget mere end om en kristen Kirke.

Før de øvrige Ruiners Vedkommende er man saa heldig at kunne fastslaa deres Periode, takket være de Ornamenter, der pryde Stenene; man finder saaledes gentagne Gange Monogrammet **X** og **P** sammenslyngede, samt Dørkarme, udsmykkede med et Kors, der bære Bogstaverne *A* og *Q*. Derved er baade Bygningernes Tidsalder og deres Anvendelse fastslaaet som kristelig og kirkelig.

Mellem Serijje og Anderin findes foruden *Khirket-el-fâre el kbîre*, som jeg ikke naaede at faa besøgt, og som angaves at ligge godt halv anden Times Vej \approx c. 10 Kilo-

meter sydvest for det førstnævnte, af større Ruinsteder kun *Klirbet-el-maṭrân*, beliggende 5 Kilometer syd for Bi'r Abû Darûk. Det er her ikke en enkelt Kirke eller en frit beliggende Skanse, men derimod, som det synes, en hel By, som vi have bevaret Levninger af, desværre kun i meget fragmentariske Antydninger. Selve den indre Fæstning (*A*) udviser den samme Ejendommelighed som Justinians Borg i Rusafa, idet nemlig den firkantede Mur (*a*) har været omgivet af en rundtløbende, noget lavere Vold (*b*). Der findes indvendig ikke nogen Brønd, som ellers sædvanligt, kun en Del opstaaende og omstyrtede Søjler vidne om de oprindelige Bygninger; Spor af en Port findes midt paa den sydlige Side. Mod Syd findes forskellige større og mindre Jordhøje (*c d e*), hvis uregelmæssige Form i Forbindelse med hist og her fremstikkende Stenmure tyder paa, at de dække over sammenfaldne Ruinhobe. I Stedet for de almindelige Cisterner og Brønde findes her ligesom i Anderin en Mængde store, monolithe Stenkummer, der have været anvendte til Opsamling af Regnvand; de ere næsten alle af samme Størrelse (Længde 1,10 Meter, Brede 0,75, indvendig Dybde 0,37, og alle forsynede med et lille rundt Hul forneden, hvorigennem man med Nemhed har kunnet læse dem.

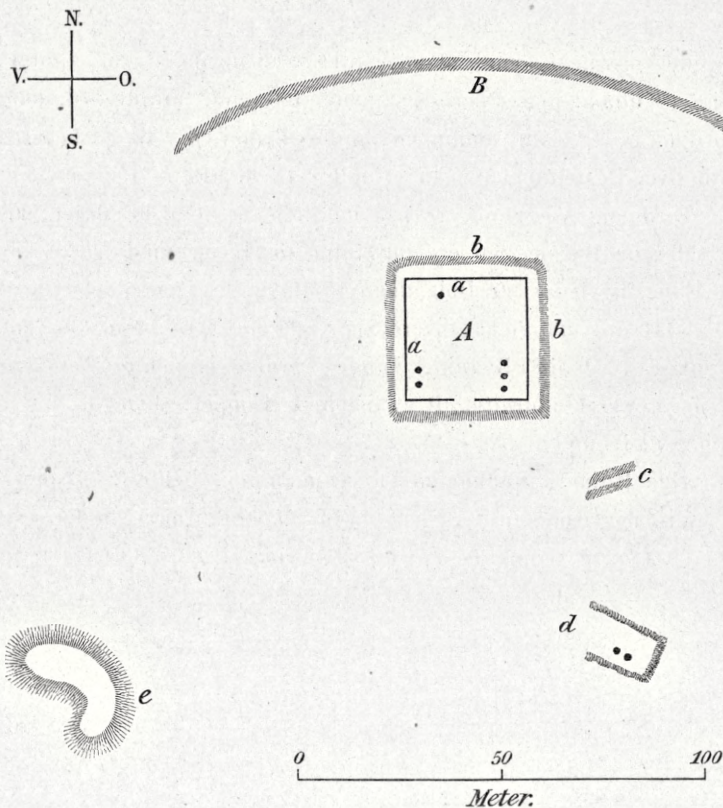

Fig. 8.

I en stor Bue uden om disse spredte, temmelig ubetydelige Levninger strækker sig paa den nordlige Side Resterne af en gammel Mur (*B*), der synes at angive Byens Omkreds; dens endelige Størrelse kan man ikke have nogen Forestilling om, da den ikke er bevaret paa de andre Sider.

Jeg har særlig dvælet ved dette ellers lidet interessante Sted, fordi vi muligvis her have den Mellemstation mellem Serijje og Selemijje, som Middelalderens Topografer omtale. Baade Ibn Khordadbeh og Edrisi anføre denne under Navn Kastal; at denne ikke kan have ligget paa den direkte Linje mellem de to Punkter, ses deraf, at Afstanden opgives til 66 Milliarum: c. 130 Kilometer, medens Veglængden i lige Linje kun udgør c. 100 Kilometer. Da nu Terrænet norden for denne Linje gør Indtryk af at have været mere befolket og opdyrket end det sønden for, er det naturligt at søge denne Station paa den nordlige Side, og de to Punkter, det da ligger nærmest at tænke paa, bliver netop Khirbet-el-matrân eller det c. 6 Kilometer længere mod Syd liggende Ruinsted *Khirbet-el-hinnâ*; jeg naaede ikke selv derhen, men erfarede af min Fører, Sheik Mansurs Skildring, at det indeholder lignende Levninger som det førstnævnte foruden en Del Cisterner.

Uoverensstemmelsen i Navnene betyder ikke saa meget, som man fra først af skulde antage, idet nemlig intet af dem er oprindeligt. Kastal (القسطل med Artiklen) er en hyppig forekommende Benævnelse paa Levninger af romerske eller byzantinske Fæstningsværker; det almindelige Udtryk Castellum er bleven bevaret, uden at man i Øjeblikket har følt nogen Anledning til at præcisere, hvad det var for et Castellum. Den Omstændighed, at denne Betegnelse saaledes nærmer sig til at være et Fællesnavn, hvilket ogsaa bevises ved dets Forbindelse med Artiklen, gør det let forklarligt, at det har kunnet afløses af et mere specielt. Og paa den anden Side have disse Bevægelser Khirbet-el-matrân, Khirbet-el-fâre o. s. v. kun Kurs hos de omgivende Beduin-stammer, der pleje til Stadighed at besøge disse Egne, og ere derfor ikke i Besiddelse af nogen vidttrækkende historisk Betydning.

Kun en halv Snes Kilometer skiller Khirbet-el-matrân fra *Anderîn*, næst efter Palmyra og Rusafa det betydeligste Ruinterrain i hele den syriske Ørken. Det er ikke her en enkelt Skanse, beregnet for en mindre, fremskudt Vagtpost, men en hel By, som vi finde Rester af.

Navnet *Anderîn* er den moderne Fordrejelse af Oldtidens *Androna*, som gentagne Gange nævnes i de gamle Itineraria; dette Navn er som en Mængde andre Stedsbetegnelser fra denne Egn af aramaisk Oprindelse¹⁾, men gaar paa arabisk hurtigt over til Formen *Anderûn*. Ved en falsk Etymologi behandles dette som en Pluralisform, og i Analogi med de øvrige Former af denne Art bliver det da i moderne arabisk til *Anderîn*²⁾.

¹⁾ Moritz: Zur antiken Topographie der Palmyrene, pag. 7.

²⁾ Denne Etymologi finde vi i Zuzenis Kommentar til det nedennævnte Citat af Amru ibn Kulthum i hvilken han forklarer, at ^{الع}الاندرون er Navnet paa nogle Landsbyer i Syrien. Djauhari finder

For Anderins Existens som By har vi en terminus ante quem i første Vers af Amru ibn Kulthums Muallaka, hvori Digteren omtaler Vinen fra Anderin. Det var en By fra den kristne Periode, der havde sin Betydning som Station paa Vejen fra Chalkis til Salaminias; med Hensyn til den antike politiske Inddeling henhørte den til Chalkidene¹). Derimod faar den ikke saaledes som Rusafa nogen Betydning i den muhammedanske Tid; den bliver hurtig lagt øde, og allerede paa Geografen Jakuts Tid er der kun spredte Rester af Murene tilbage²).

Som en Følge deraf ere alle Ruinerne ogsaa af en ganske ensartet Karakter; indenfor en langagtig firkantet Mur, der dog synes at have været afrundet i Hjørnerne, og af hvilken man nu kun har Fundamenterne tilbage, findes en Del Cisterner og adskillige Kirkeruiner, alle ensartede i deres Bygninger; desuden en Mængde mindre Fragmenter, tildels forsynede med Indskrifter. Af disse Kirkeruiner er der navnlig tre store Basilikaer, der tiltrække sig Opmærksomheden; den længst mod Syd beliggende udviser følgende Grundplan. Den har et i et halvcirkelformigt Kor (*c*) endende Hovedskib (*a*), der har været

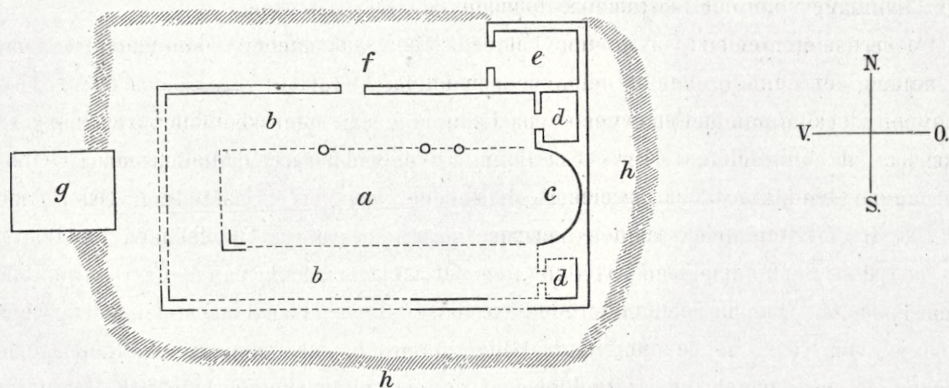

Fig. 9.

skilt fra Sideskibene (*b*) ved en Række Søjler i Forbindelse med Murpiller, af hvilke der dog kun er tre Søjler paa Nordsiden samt et opmuret Hjørne mod Sydvest tilbage. Før Enden

endog en Singularisform الأندمر, som skal være Navnet paa en Landsby lige ved Aleppo. Selvfølgelig har dette ligesaa lidt Betydning, som naar Firuzabadi til det oprindelig aramaiske Navn foreslaar en arabisk Udledning og forklarer الأندرون som: viri ad bibendum congregati (se Kosegarten: Amru ben Kethumi Moallaka, p. 50). Ogsaa hos Jakut findes en Del etymologiske Forsøg; blandt andet anføres, at Stammen skulde være et aramaisk Ord, der betyder «Kornmagasin» (Jakut

Lex. geogr. I, 373: وقيل أن الأندمر بلغة أهل الشام هو البيدر فكان هذا الموضع
كان ذا بيادر والبيادر في قباب الاطعمة الخ

¹) Le Bas & Waddington: Voyage archéol. III, II, 2697 b.

²) Jakut I. I. وفي الآن خراب ليس بها الا بقية الجدران الخ

af Sideskibene findes Kapeller (*d*), og desuden mod Nord som en Udbygning endnu et Kapel (*e*), der har sin særlige Indgang og ikke staar i direkte Forbindelse med Hovedkirken. Hovedindgangen har rimeligvis som sædvanlig været mod Vest, men da den vestlige Mur er helt sammenstyrtet, er der intet af denne tilbage; derimod findes der midt paa den nordre Side en mindre Indgang (*f*), hvis Dørkarm er smykket med det i byzantinske Kirker

ikke ualmindelige Monogram, hvis Bogstaver danne et Kors: $\begin{matrix} \Phi \\ Z \ \Omega \ H \\ C \end{matrix}$ α : ζωη og φως,

Liv og Lys.

Særlig paafaldende er en udenfor den vestlige Mur beliggende nu aaben Fordybning i Jorden (*g*), hvis Sider ere ganske regelmæssigt opmurede med smaa Kvadersten, det samme Materiale, som ogsaa har været benyttet til Kirken selv. Dybden udgør omtrent 3 Meter. Hensigten med denne Grube er ikke ganske klar; det ligger nærmest at antage den for et Baptisterium i Lighed med, hvad vi finder i ægyptiske Kirker fra samme Periode.

Hele Bygningen er rundt om omgivet af temmelig høje Stenbunker (*h*), hidrørende fra de nedstyrtede Ydermure; de tilbagestaaende Rester af disse have paa den bedst bevarede Side, mod Nord, en Højde af c. 5 Meter.

Mindre betydelige og mindre vel holdte ere de et Stykke længere mod Nord liggende Basilikaer; den ene af dem tiltrækker sig dog Opmærksomheden, fordi den over den mod Vest vendende Hovedindgangsdør bærer en Sten med ejendommelige Ornamenter og en temmelig lang, desværre højst fragmentarisk Indskrift.

Ornamenterne paa de i Anderin bevarede Ruiner ere i det hele taget mærkelige ved den hyppige Brug af Vinranken som Motiv for Slyngningerne, der findes her. Vel er Vinranken ikke helt ualmindelig forekommende paa Bygninger fra denne Tid, men dens stadige Forekomst her undlader dog ikke at lede Tanken hen paa Anderin som en vindyrkende By, saaledes som Amru ibn Kulthum har omtalt den, og som det ogsaa antydes hos Geografen Jakut¹⁾, der citerer et Sted af el-Azhari, ifølge hvilket der netop her skulde findes mange Vinhaver.

Selve de Indskrifter, der findes, baade den omtalte paa Basilikaens Dørkarm og de mange, der ere indhuggede paa mindre Stykker spredte over hele Terrainet, ere saa godt som uden Undtagelse kun bevarede i Brudstykker, men synes forøvrigt ikke at have frembudt noget af Interesse med Undtagelse af den store, der har indeholdt en Datering. En af Aarsagerne til, at Indskrifterne saa daarlig have modstaaet Tidens Ødelæggelser, er den, at de ikke ere indhuggede ned i Stenen, men at Bogstaverne ere fremstillede i ophøjet Arbejde, hvorved de i Anderins meget regnfulde Vinterklima lettere have været udsatte for at forvitres og smuldre af.

¹⁾ I. I. وقال الأزهرى الأندلس قرية بالشام فيها كروم

Den nævnte større Indskrift findes som anført paa en Dørkarm, der bestaar af en mægtig Monolith (1 Meter høj og 4,05 Meter lang). Midten optages af et stort Kors, i hvilket vi atter finde Monogrammet $\zeta\omega\eta\ \phi\tilde{\omega}\varsigma$; i de af Korset dannede fire Felter læses Bogstaverne $\Theta\Omega\text{MA}$ α : $\theta\epsilon\delta\varsigma\ \mu\acute{\epsilon}\gamma\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$ $\text{Ἄλφα καὶ Ὡ μέγα(?)$. I en særskilt Linje over Korset ses følgende enkelte Bogstaver

. . . YTH OYK . . . IOYΔΙΚΑ . . . ΕΙΣΕΛ Α . . .

som med Lethed lade sig supplere til den bekendte Indgangsformel:

Ἀβτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου δικαιοῦ εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ

«Dette er Herrens Port, som bringer Retfærdiggørelse til dem, der træde ind»¹⁾.

Paa begge Sider af Korset er anbragt fire Linjer og nedenunder disse fem kortere, der flankeres af de omtalte Vinløvsornamenter. Udhugningen af de ophøjede Bogstaver eller rettere Borthugningen af den overflødige Stenmasse mellem dem er meget skødesløst foretaget; saaledes findes der i de fire Linjer tilvenstre for Korset 28 Bogstaver i hver af dem, derimod i de to nederste, der ere omtrent lige saa lange, kun henholdsvis 15 og 18. Sikre for Tydningen ere kun følgende Ord:

*Νόμος τοῖς ἄλλοις ἐπιδύσει πλούτου
Σὺ δὲ ᾧ βέλτιστε καὶ θαυμάσιε
. . . εὐγνωμον εἰς
τοῖς σοῖς βουλεύμασι.*

*θερ ος . . . πλιον
και . . . φαιδρύνη καὶ τῇ πατρίδι
σωτήρ θεοῦ σωτήρως
συνλαμβάναν . . . φροντίζοντος*

Endnu mere mishandlede ere de nederste Linjer, hvor kun følgende spredte Bogstaver ere læselige i Begyndelsen af Linjerne

*ἦξα
μεβα
θωτον
θεμελι
του*

*απετε
συνθ
υπερθ
μνοεμβρ
αχμερα*

I Slutningen har øjensynlig Dateringen haft sin Plads; μ foran $\nu\omicron\epsilon\mu\beta\rho$ betyder *μηρί*, Maaned, og α foran $\eta\mu\epsilon\rho\alpha$ maa læses som Ordenstal $\pi\rho\acute{\omega}\tau\eta$ α : i Maaneden November, den første Dag.

¹⁾ Det kan ikke være denne Indskrift, som citeres i The Antiquities of Palmyre, London 1705, pag. 375, da de neden under staaende Linjer i saa Fald ikke kunde have undgaaet den engelske Rejsendes Opmærksomhed, men det maa være en enslydende Indskrift fra et andet Sted i Anderins Ruin-terrain, hvilket jeg dog ikke har kunnet opdage.

Af Interesse i sproglig Henseende er den i den senere Græcitet undertiden forekommende aktive Futurumsform i Participiet *εισελεύσοντα*¹⁾.

Ogsaa de mindre Indskrifter ere som anført brudstykkeagtige, men synes iøvrigt ikke at have indeholdt andet end Navne eller mindre religiøse Formler; paa en med meget smukke og omhyggelig udarbejdede Ornamenters forsynet Sten læses Navnet **EΥΣΕΒΙΟC**; en anden indeholder Begyndelsen til Navnene **EΥΤΥΧ[ΙΟΞ]** og **ΣΤΕΦΑ[ΝΟΞ]**. Fuldstændig og sammenhængende har jeg kun fundet følgende Indskrift, der staar paa en Sten smykket med det sædvanlige Kors og Bogstaverne **A** og **Ω**; den lyder

ΥΠΕΡΕΥΧΗΞΕ|ΩΤΗΡΙΑΞΔΟΜΕΤΙΟΥ|ΜΡΕΑΞΥΝΚΛΗΤΙΟΥ|ΤΗΞΑΥΤΟΥΓΑΜΗΤΗΞ

ο: Ὑπὲρ εὐχῆς σωτηρίας Δομετίου Μρέα Συγκλητίου τῆς αὐτοῦ γαμετῆς.

Meningen af dette, ikke absolut klassiske Græsk er altsaa den, at vedkommende Bygning eller Del af en Bygning, hvortil Stenen har hørt, er bygget af Domitius Mreas (?) Synkletios som en Votivgave for hans Hustrus Frelse.

I epigrafisk Henseende er i disse Indskrifter at mærke, at medens der ellers overalt anvendes Majuskler, udtrykkes Endelsen **OY** altid med Tegnet **ϝ**; Formen *θεοῦ* skrives med Abbreviaturen **ΘΥ**. —

Medens Terrainet øst for Serijje kun frembyder faa og spredte Spor af Bebyggelse, viser Egnen mellem Anderin og de syd derfor liggende Steder Selemijje og Homs talrige Spor af stadig Opdyrkning; foruden den omtalte Hovedrute over Kastal vise talrige Ruinfund, at der ogsaa har været en kortere direkte Forbindelse mellem Serijje og Selemijje over Bagidin, Mebiga, Sa'an we Suen og Sajjâde (se Moritz' Kort), og tillige findes der paa Vejen fra Anderin mod Sydøst talrige mindre Ruinsteder, befæstede Brønde og lignende, hvis moderne Navne desværre kun yde saare ringe Oplysning om deres Historie, da de ere givne af senere Tidens Beduiner. Vejen fra Anderin til den nærmest følgende større Station, *Kasr Werdân*, udgør omtrent 20 Kilometer, og paa denne ser man mod Vest de ubetydelige Levninger *Khîrbet-el-madjûs* og *Khîrbet-el-'abd*, medens man Øst for Vejen har *Khîrbet Suhâ* og *Khîrbet-el-khanzîr*. Landet imellem disse mindre Pladser er fuldstændig fladt og synes at have frembrudt meget gunstige Betingelser for Dyrkning; længere mod Nordost ses nogle lave Højdedrag, *Djebel Halawân* og lidt nordligere *Resm-el-hmêre*.

Kasr Werdân er i Modsætning til de øvrige Ruinrudder Rester hverken af en By eller af en Fæstning, men kun af et Par enkeltstaaende, øjensynlig til kirkeligt Brug bestemte Bygninger, og hele det omgivende ganske flade Terrain fremviser ikke mindste Spor af at have været bebygget. Af disse Bygninger, tre i Tallet, er der af den ene saa

¹⁾ At der ikke skal restitueres *εισελευσόμενον*, fremgaar dels af, at Linjen ikke kan have rummet saa mange Bogstaver, dels af, at den aktive Form ogsaa forekommer paa den i det engelske Værk kopierede Indskrift; jeg har ligeledes fundet den i en Indskrift fra *Kasr Werdân* (se nedenfor).

Af Dørene i Basilikaen, der alle ere prydede med Kors og $\alpha\omega$ -Monogrammet bærer den ene tillige følgende Indskrift med den bekendte Formel

<i>Αἰτὴ ἡ πύλη ἦν</i>	<i>ἐποίησ[εν] ος(?)</i>
<i>δικαιῶ̄ εἰσελ</i>	<i>εὔσο[ντα] ἐν α[ἰτῆ]</i>

Ogsaa her er det, som det vil ses, Bogstaverne tilhøjre, der have lidt mest, hvilket er saa meget mere beklageligt, som der i første Linje har været indeholdt et Navn, der desværre ikke lader sig restituere ved Konjektur saaledes som Ordene i anden Linje.

Kasr Werdan har saaledes blot været et religiøst Centrum for den nærmeste Omegn uden nogen Betydning hverken som Fæstning eller som Karavanestation, og derved forklares det, at dette Sted aldrig findes omtalt, ligesaa lidt som det har fundet en Plads paa de nyere Forskeres Kort over disse Egne.

Omtrent en halv Snes Kilometer syd for Kasr Werdan begynder det i Nutiden dyrkede Terrain. Kulturens Forposter ere her Tscherkessere, der have opslaaet deres bikubeformede Hytter i Landsbyerne *Al-Kchém* og *Al-Kharîda*, den sidste ved Bækken *Wadi-l-charîda* og i Nærheden af et mindre Ruinsted *Khîrbet-el-charîda*. Foruden dette mærkes af andre Levninger fra ældre Tid i Eggen mellem Kasr Werdan og Selemijje mod Vest *Khîrbet-Kubêbe* og mod Øst *Khîrbet-essêd* og *Khîrbet-el-ḥamra*.

Selemijje er en moderne tyrkisk Landsby paa et Par tusind Indbyggere; den er Sæde for en tyrkisk Müdir (o: Provinsembudsmand under Kaimmakâmen, der atter sorterer under en Viceguvernør, Muteserrif) og huser en talrig Gendarmgarnison, der dog ikke kan forhindre Aneze-Beduinerne fra at opkræve en aarlig Broderskabsafgift i de tilstødende Egne. Husene ere dels tscherkessiske, dels almindelig syriske; de bestaa for en stor Del af gamle Materialier; man ser saaledes ofte i Væggene Stene stikke frem, prydede med indhuggede Kors og andre Ornamentter, ligesom ogsaa selve Moskeen viser flere Spor til oprindelig at have tjent som Kirke. Selemijje indeholder et Citadel, der dog nu kun bestaar af en firkantet Mur med Taarne, medens det indvendige Rum aldeles intet indeholder; dette Citadel stammer fra Ejubidernes Tid¹⁾.

Selemijje er Oldtidens Salaminias, den sidste Station før Emesa paa Ruterne fra Beroea (Aleppo) og fra Kallinikos (Raqa)²⁾, og baade Navneligheden og Overensstemmelsen i Afstandsopgivelserne bekræfte de to Betegnelser Identitet³⁾. Det af Ejubiderne anlagte Kastel synes nærmest bestemt til Værn mod Beduiner; thi Byen i sig selv har kun i Oldtiden haft nogen Betydning. Jakut kalder den en lille Flække (بليبة), der i administrativ Henseende hører til Homs⁴⁾.

¹⁾ Le Bas & Waddington: Voyage archéologique III, II, 2633.

²⁾ Se Itin. vet. Rom. cur. Wesseling. Amstelod. 1705 pag. 197.

³⁾ Dette er allerede indset af Reland, smlgn. Mannert: Geogr. der Griech. und Römer VI, I, 476.

⁴⁾ Lexic. III, 123.

Omtrent 12 Kilometer øst for Selemijje findes Resterne af en med Taarne forsynet Befæstning samt en Del Cisterner, hvilket Sted nu betegnes med Navnet *Kasr ez-zebib*. Jeg nævner det her, fordi det ikke findes anført paa Moritz' Kort. Ruinstedet Okarib, som han sammenstiller med det antike Occariba og som han, dog med nogen Tvivl, ansætter paa et Punkt omtrent 20 Kilometer ret østen for Selemijje, kunde jeg derimod intet erfare om; da jeg foreslog min Fører, en ung Fellah fra Selemijje, at ride derhen, erklærede han ikke at kende noget til dette Navn og forklarede, at der paa denne Kant ikke fandtes andre Oldtidslevninger end det førnævnte Kasr ez-zebib.

Resultaterne af mine Undersøgelser i denne Del af den syriske Ørken falde saaledes hovedsagelig i to Dele, en Redegørelse for de enkelte, hidtil ikke besøgte eller ikke nøjagtig beskrevne Steder, samt en Bekræftelse i sin Helhed af den Opstilling af de antike Ruter, som Moritz har givet¹⁾. Det viser sig da, at det er de østlige Ruiner, Levningerne i Landskabet Palmyrene, der have den største Ælde, idet vi her finde Minder fra det romerske Herredømmes Tid, hvorimod vi i Eufratesia og Chalkidene kun have med byzantinske Monumenter at gøre, af hvilke den overvejende Del oprindeligt have tjent til kirkeligt Brug. Ogsaa i Ruinstedernes Beskaffenhed er der et tydeligt Skel mellem disse to Grupper; de østlige ligge temmelig spredt og have tjent som befæstede Skanser til Beskyttelse af Vejene, til Værn for vigtige Vandsteder og til Station for midlertidig fremskudte Garnisoner, medens de vestlige bære Præget af at være fremstaaede i en fredelig og vel dyrket Egn. Hele Landet vest for Serijje vrimler af disse smaa «kharäib», der vidne om en forholdsvis betydelig Befolkningsstæthed. Grænsen mellem Ørkenen og det dyrkede Land laa i den byzantinske Riges Periode længere mod Øst end nu og kan sættes omtrent ved Serijje, og hele Chalkidene omtales netop paa Grund af sin Frugtbarhed²⁾. Derimod har Landet øst herfor altid været den samme Ørken som det er den Dag i Dag, idet selve Jordbundens saltholdige Beskaffenhed har lagt Dyrkningen Hindringer i Vejen; jeg bemærkede selv, at ved de Par Vandsteder, vi passerede paa Ruten Rusafa-Serijje havde Vandet en stærk saltagtig Smag; om Vinteren dæmpes dette dog en Del ved de stærke Regnskyl.

Om Enkelthederne i de fremdragne Ruiner er der ikke meget at bemærke. Det

¹⁾ Paa det sidste Stykke af min Ørkenrejse, fra Selemijje til Homs og derfra til Damaskus have mine lagttagelser intet nyt bragt ud over, hvad der i Forvejen er bekendt, og jeg er derfor i min Skildring stanset ved den førstnævnte Stad.

²⁾ Le Bas & Waddington. l. c.

er paa alle de vestlige Steder den byzantinske Perodes Stilart, vi have for os, og i mange Tilfælde repræsenteret paa en temmelig interesseløs Maade; i kunsthistorisk Henseende kunne disse Basilikaer ikke lære os noget nyt. Om den Befolknings Nationalitet, der rejste disse Kirkebygninger, lader der sig heller ikke ud fra Ruinerne alene noget afgørende sige; ganske vist ere alle de forefundne Indskrifter græske, men derfra lader der sig ingenlunde slutte til en græsk Befolkning. Den har været blandet af flere Elementer, af hvilke naturligvis det aramaiske har spillet Hovedrollen, som de mange aramaiske Stedsnavne netop fra disse Egne bevise¹⁾. Et Navn som det paa Indskriften fra Anderin forekommende Domitius Mreas Synkletios antyder ved sin sære Sammensætning netop denne Blanding, og jeg er ikke utilbøjelig til i det midterste at se et aramaisk Navn. Derimod har Ørkenen selv i Oldtiden som nu til Dags tilhørt det arabiske Sprogomraade.

Det bliver derfor navnlig til den politiske Historie og til den antike Topografi, at Undersøgelserne i disse Egne kunne yde Bidrag. Grænsefæstningernes og Karavanestationernes Levninger blive Illustrationer til og for største Delen ogsaa Bekræftelser paa de byzantinske og arabiske Historikeres og Geografers Skildring²⁾.

Der er endelig et moderne, rent praktisk Forhold, som jeg ikke kan undlade at berøre her, for saa vidt som det staar i en vis Forbindelse med Undersøgelserne af disse Egne. Vi have set, at Grænsen for det dyrkede Land i Oldtiden laa et godt Stykke længere mod Øst end nu, og at denne Egn ved sine Ruiners Talrigheid netop viste sig at høre til de mest frugtbare. Men denne Egenskab har Jordbunden selvfølgelig kun faaet forøget ved den aarhundredlange Braktistand, hvori den har henligget, og det viser sig da ogsaa, at Græsgangene mellem Serijje, Anderin og Selemijje høre til de af Beduinerne mest søgte. Der kan derfor næppe være Tvivl om, at hele denne Strækning har en agerdyrkende Fremtid, og at der for at give Stødet til en saadan Udvikling lige som i Landskabet Hauran syd for Damaskus kun behøves moderne Kommunikationsmidler. I det Øjeblik, de syriske Bybeboeres Drømme realiseres om en Bane fra Tripolis til Homs og Aleppo, vil hele det gamle Chalkidene vende tilbage under Plovens Herredømme; Jærnbansens Fremkomst vil være ensbetydende med, at en stor og rig Landstrækning erobres fra Beduinerne Omraade til Fordel for de bosiddende Fellaher, og Grænsen mellem Ørkenen og det dyrkede Land vil da falde omtrent paa samme Sted som i den byzantinske Periode.

¹⁾ Moritz o. l. pag. 7.

²⁾ En Kritik af de arabiske Topografers urigtige Afstandopgørelser paa Ruten Rusafa-Selemijje har Moritz givet (o. l. pag. 32).

Øversigtskort

historisk-topografiske Bidrag til Kendskabet til

DEN SYRISKE ØRKEN.

Udkastet af I. Østrup.

